

KAJETAN (Tommaso Giacomo De Vio, Caietanus, Gaetanus) – filozof, teolog, ur. 20 II 1468 w Gaecie, zm. 10 VIII 1534 w Rzymie.

Jako dominikanin filozofię i teologię studiował w Neapolu, Bolonii i Padwie, gdzie w 1493 rozpoczął działalność nauczycielską i polemiki ze szkotystą Antonio Trombettą oraz awerroistami i aleksandrystami – Pietro Pomponazzim, Nicoletto Vernią, Agostino Nifem. W 1494 objął katedrę metafizyki tomistycznej, a w 1495 – po błyskotliwej dyspacie z Giovanni Pico della Mirandolą – tytuł magistra teologii. W latach 1497–1499 przebywa w Pawii i tam właśnie, nawołując do renesansu tomizmu, zdecydował się w nauczaniu teologii zastąpić *Sentencje* Piotra Lombarda *Sumą teologiczną* św. Tomasza z Akwinu. W latach 1501–1508 wykładał filozofię i egzegezę Pisma Świętego w rzymskim uniwersytecie La Sapienza, pełniąc równocześnie funkcję prokuratora generalnego dominikanów, a od 1508 generała zakonu. W 1512 uczestniczył w Soborze Laterańskim V. W 1517 został mianowany kard. przez papieża Juliusza II. Jako legat papieski w Niemczech (1518–1519) dyskutował w Augsburgu z Marcinem Lutrem w kwestii teologii sakramentów i łaski oraz skuteczności odpustów, bronił autorytetu papieża; ukazał zarys przyszłego konfliktu katolicko-protestanckiego. Na podstawie sprawozdania K. wydano w 1518 dekret papieski o odpustach *Cum postquam*, a w 1520 bullę o nauce Lutra *Exsurge Domine*. W latach 1523–1524 z polecenia papieża Hadriana VI był legatem na kraje niem. oraz Węgry, Czechy i Polskę w celu organizacji krucjaty przeciw Turkom. W wyniku tych zabiegów na spotkaniu w Wiener Neustadt w 1523 zapadło postanowienie wspólnej pol.-węgiersko-austr. wyprawy przeciw Turkom, wyznaczonej na 1524. Uczniem K. był pierwszy komentator gr. tekstu Arystotelesa na katedrze padewskiej – Niccolò Leonico Tomeo.

K. miał głęboki i wnikliwy umysł, w wielu zapatrywaniach wyrastał ponad przeciętność. Krytyczny i polemiczny w swoich wystąpieniach i komentarzach, był zatroskany o takie przedstawienie myśli Akwinaty, które dla potrzeb i dążeń jego czasów uważał za najwłaściwsze, choć nie zawsze całkowicie zgodne z tą nauką.

Bogata twórczość K. obejmuje 157 dzieł i dotyczy głównie filozofii, etyki (filozofii i teologii moralnej), teologii dogmatycznej i pastoralnej oraz egzegezy Pisma Świętego. Wszystkie pisma wraz z datami ich powstania

zostały ujęte w katalogu J. F. Gronera (*Kardinal Cajetan. Eine Gestalt aus der Reformationszeit*, Fri 1951, 57–73) i od 1934 są wydawane w serii „Scripta philosophica” w Rzymie. Za najbardziej znaczący uważa się *Komentarz do Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu (do części I ukończony w 1507; do I–II w 1511; do II–II w 1517; do III w 1520) – stało się tak przede wszystkim dlatego, że edycja Leonińska *Sumy teologicznej* św. Tomasza (R 1882–) zespoliła nazwisko Kajetana z *Komentarzem do Sumy*. Komentowaniu *Sumy* poświęcił K. prawie 25 lat życia, a 2 pierwsze ściśle filozoficzne jego dzieła stanowią niejako wstęp do tego *Komentarza*, są to *Commentaria super tractatum de ente et essentia Thomae de Aquino* (Ve 1496; *In De ente et essentia d. Thomae Aquinatis commentaria*, wyd. M.-H. Laurent, Tn 1934); *De nominum analogia* (Pavia 1498; wyd. P. Zammit, R 1934; wyd. H. Hering, R 1952). Inne filozoficzne pisma to m.in.: *Commentaria in Porphyrii Isagogen* (1497; wyd. I. M. Marega, R 1934); *Commentaria in Aristotelis Praedicamenta* (Pavia 1498; wyd. M. H. Laurent, R 1939); *Commentaria in tres libros Aristotelis De anima* (R 1509; wyd. J. Coquelle, I–II, R 1938–1939; osobne wyd. księgi III: G. Picard, G. Pelland, Bg 1965); *De conceptu entis* (Padvia 1509; wyd. P. Zammit, H. Hering, R 1952).

Rozprawy K. z zakresu etyki ekonomicznej wydał P. Zammit jako *Opuscula oeconomico-socialia* (R 1934). Ukazują one tomizm K. zamknięty i otwarty zarazem, wierny nauce Akwinaty w kwestiach zasadniczych, a postępowy w sensie zrozumienia dla dokonujących się przemian i przystosowania niezmiennych zasad etycznych do aktualnej sytuacji. Są to więc zagadnienia szeroko rozumianej etyki filozoficznej i teologicznej, jak np. grzechu, sumienia i winy, oraz takie sprawy jak władza papieża czy problem wojny sprawiedliwej. Przyjmował za św. Tomaszem śmiałą na owe czasy myśl, że istnieje autentyczna moralność czysto przyrodzona.

K. uważany jest za najwybitniejszego komentatora filozoficzno-teologicznej myśli św. Tomasza z Akwinu nie tylko na przełomie XV i XVI w., ale i na przestrzeni całych dziejów. W swych komentarzach utrwalił jednak taki obraz filozofii Tomaszowej, który dziś określa się mianem tradycyjnego i esencjalistycznego. Pod wpływem nieustannych polemik z aleksandrytami, awerroistami i szkotystami K. był zmuszony do bardziej lub mniej świadomych reinterpretacji newralgicznych punktów filozofii Arystotelesa, jak

i do ponownej interpretacji swoich podstawowych intuicji dotyczących Tomaszowej metafizyki i antropologii. I tak np. radykalnie przeciwstawiając tomistyczną analogię bytu szkotystycznej jednoznaczności, przesunął całe jej zagadnienie ze sfery bytu realnego, z płaszczyzny realnego istnienia na teren rozważań językowych, w sferę gramatyki spekulatywnej; swoje młodzieńcze pismo na ten temat zatytułował *De nominum analogia*, nie zaś *De analogia entis*.

K. uchodzi za klasyka teorii analogii; wyróżnia 3 jej typy: 1) analogia nierówności (analogia inaequalitatis); 2) analogia atrybucji (analogia attributionis); 3) analogia proporcjonalności (analogia proportionalitatis); właściwe rozumienie analogii ogranicza do analogii proporcjonalności. Broniąc wobec Trombety realnej różnicy między istotą i istnieniem K. dokonał reistycznej interpretacji tego złożenia i „zesencjalizował zarówno istotę, jak i istnienie, używając terminów nie występujących u Tomasza (esse essentiae, esse actualis existentiae, essentia irrecepta itp.) i pomijając to, co w Tomaszowej filozofii bytu najważniejsze: esse jako akt istnienia i to jako akt najdoskonalszy, akt wszystkich aktów” (Swieżawski DF III 160).

Najpierw substancję rozumie K. jako rzecz, która sama z siebie zdolna jest do subsystemacji, gdy zaistnieją odpowiednie warunki, następnie wprowadza – głównie w problematykę osoby – pojęcie „modus substantialis”, a także zaczerpnięte od Jana Capreolusa, lecz inaczej rozumiane zagadnienie „formale constitutum personae”, które komplikują przejrzystą koncepcję subsystemacji i istnienia u Akwinaty. W rezultacie K. koncepcję osoby wyjaśniał za pomocą pojęcia subsystemacji, które oznacza formalną doskonałość dołączoną do indywiduum i czyniącą zeń kompletną istniejącą substancję, niekomunikowalną innym. Co do zasady jednostkowania – materia quantitate signata – to K. w późniejszych swoich pismach „skłania się do rozumienia materii ilościowo oznaczonej jako numerycznie różnych »porcji« materii, rozumienia zbliżonego do szkotystycznej materii zaktualizowanej niezależnie od formy” (tamże, 161). W zakresie teologii naturalnej K. uważał, że „pięć dróg” Akwinaty wprawdzie dowodzi istnienia Bytu absolutnego i koniecznego, ale niekoniecznie, że jest on jedynym i najdoskonalszym Stwórcą. W kwestii natury Boga akcentował (inaczej niż Akwinata) jego wszechmoc i nieskończoność.

Znamienna jest ewolucja myśli K. na temat nieśmiertelności duszy. Zmiana poglądów K. dokonuje się w kolejnych jego pismach: począwszy od wygłoszonego przed papieżem Juliuszem II w 1503 kazania, przez *Komentarz do Sumy teologicznej*, *Komentarz do De anima*, aż do najpóźniejszych dzieł zawierających egzegezę Pisma Świętego. Zarówno w tym kazaniu, jak i przy wyjaśnianiu *Sumy* jest przekonany, że nieśmiertelność duszy można udowodnić na gruncie filozofii. Dopiero w ukończonym w 1509 *Komentarzu do De anima*, stojąc na stanowisku Arystotelesa, doszedł do wniosku, że wg Stagiryty intelekt możnościowy jest zniszczalny, a niezniszczalny i nieśmiertelny jest tylko intelekt czynny, który jednak – wbrew interpretacji Akwinaty – jest pozajednostkową substancją oddzieloną (*separata*), nie zaś władzą duszy. Stwierdza zatem, że trzeba uznać, że w filozofii Arystotelesa udowodnienie nieśmiertelności jednostkowej duszy ludzkiej nie jest możliwe. Sprawa zaciemniła się jeszcze bardziej, gdy w swych późniejszych pismach egzegetycznych głosił, że nieśmiertelność duszy jest prawdą wiary, natomiast w filozofii twierdzeniem jedynie prawdopodobnym. K. był przekonany, że nie sposób szukać filozofii poza myślą Arystotelesa lub tę myśl w taki lub inny sposób przekraczając; uległ tak bardzo podtrzymywanej przez awerroistów i aleksandrystów tezie, że filozofia Arystotelesa utożsamia się z filozofią w ogóle. K. wywarł decydujący wpływ na kształtowanie się tomizmu tradycyjnego.

J. Giers, *Gerechtigkeit und Liebe. Die Grundpfeiler gesellschaftlicher Ordnung in der Sozialethik des Kardinals Cajetan*, D 1941; É. Gilson, *Cajétan et l'existence*, TvF 15 (1953), 267–286; H. T. Schwartz, *Analogy in Saint Thomas and Cajetan*, NSchol 28 (1954), 127–144; R. Bauer, *Gotteserkenntnis und Gottesbeweise bei Kardinal K.*, Rb 1955; J. Hegyi, *Die Bedeutung des Seins bei den klassischen Kommentatoren des heiligen Thomas von Aquin. Capreolus. Silvester von Ferrara, Cajetan*, Pullach bei München 1959; G. Dandenault, *De la supériorité de la justice légale sur la religion d'après Cajetan et Jean de saint-Thomas*, R 1966; G. Soleri, EF II 862–864; L. Kuc, *Pojęcie bytu według Tomasza de Via K.*, SPCh 5 (1969) z. 1, 101–157; Swieżawski DF III 146–163; E. J. Ashworth, *Analogical Concepts. The Fourteenth-Century Background to Cajetan*, Dialogue 3 (1992), 399–413;

Rationalisme analogique et humanisme théologique. La culture de Thomas de Vio „Il Gaetano”, Na 1993; F. Riva, *Il Gaetano e l'ente come „primum cognitum”*, RFNS 85 (1993), 3–20; E. Morawiec, *Odkrycie metafizyki egzystencjalnej. Studium historyczno-analityczne*, Wwa 1994; B. Braun, *Ontische Metaphysik. Zur Aktualität der Thomasdeutung Cajetans*, Wü 1995; M. Ciszewski, *Franciszka de Sylvestris koncepcja nieśmiertelności duszy ludzkiej*, Lb 1995, 1996²; F. Riva, *Analogia e univocità in Tommaso de Vio „Gaetano”*, Mi 1995; K. Izawa, *Aquinas on Analogy and Cajetan*, *Studies in Medieval Thought* 40 (1998), 218–219.

Marian Ciszewski